

Vlaanderen
is milieu

Checklist voor leefbare steden & gemeenten

Colofon

Verantwoordelijke uitgever

Bernard De Potter
Administrateur-generaal Vlaamse Milieumaatschappij
Dokter De Moorstraat 24-26, 9300 Aalst
Tel. 053 72 62 10 - info@vmm.be
vmm.vlaanderen.be

Beeldmateriaal

VMM

Publicatiedatum

December 2024

Depotnummer

D/2024/6871/029

Inleiding

De leefbaarheid van een stad of gemeente heeft impact op het welzijn van de inwoners. Steden en gemeenten kunnen via hun milieubeleid het verschil maken voor een duurzame toekomst, waarin ze weerbaar zijn voor de gevolgen van de klimaatverandering. In onze vorige brochure 'Succesfactoren voor leefbare steden en gemeenten' bundelden we belangrijke lokale milieu-uitdagingen, samen met de succesfactoren om de leefbaarheid te vergroten.

Als oplossingsgerichte partner wil de VMM de lokale besturen ondersteunen en inspireren om samen aan de slag te gaan. In deze praktische leidraad helpen we de nieuw verkozen lokale besturen op weg om de belangrijkste actiepunten rond proper water, zuivere lucht en klimaatadaptatie vast te leggen in hun milieubeleid. En om dit beleid te realiseren.

We bieden een concreet stappenplan aan zodat je de gekozen actiepunten kan vormgeven en vastleggen in de Beleids- en beheerscyclus (BBC). Het stappenplan kent vier fasen. Voor iedere fase vertrekken we vanuit enkele kernvragen. Heb je een antwoord op alle vragen? Dan kan je de belangrijkste acties afvinken in de checklist.

De vier fasen van het stappenplan:

1. Monitoring: ga na wat de uitdagingen zijn voor je gemeente
2. Planning: veranker de visie in het beleid
3. Bepaling maatregelen: laat je inspireren voor de acties
4. Betrokkenheid: creëer een draagvlak

Het kan zijn dat je bepaalde stappen al gestart of doorlopen hebt. Je kan met het stappenplan dynamisch aan de slag. De uitdagingen van water en lucht stoppen niet aan de gemeentegrenzen. Het stappenplan kan je ook gebruiken om in overleg te treden met je buurgemeenten en onderlinge samenwerking aan te gaan.

Lees de vorige brochure ['Succesfactoren voor leefbare steden en gemeenten'](#)

STAP 1: MONITORING

Ga na wat de uitdagingen zijn voor je gemeente?

Elke gemeente is uniek. Om een beleid op maat te voeren, moet je weten wat de uitdagingen zijn op jouw grondgebied. Laten we dus starten met een nulmeting. Analyseer daarvoor de huidige situatie. Wat zijn de grootste water- en luchtuitdagingen in je gemeente en hoe goed is je gemeente voorbereid op de gevolgen van de klimaatverandering?

De VMM biedt verschillende tools aan die een duidelijk beeld geven van de sterke en zwakke punten in de buurt.

Stel jezelf deze vragen:

- ☛ Hoe is het gesteld met de luchtkwaliteit in je gemeente?
- ☛ Wat zijn de knelpunten rond waterkwaliteit in de buurt?
- ☛ Is je stad of gemeente bestand tegen de gevolgen van de klimaatverandering? Welke wijken zijn kwetsbaar?

Checklist:

- ✓ Verdiep je als stad of gemeente in de [beschikbare luchtkwaliteitsdata](#) of gebruik de screeningstool lucht die we lanceren in het voorjaar van 2025. Volg de [kwaliteit van de waterlopen](#), grondwater en gegevens over het afvalwater op in je grondgebied. Verken alle beschikbare **informatie op vmm.vlaanderen.be**.
- ✓ Ga via de [klimaatadaptatietools](#) na wat klimaatverandering betekent voor jouw gemeente. Wil je advies bij een effectief klimaatadaptatiebeleid? Contacteer onze **lokale adviseurs klimaatadaptatie**.
- ✓ Met een **meetcampagne** krijg je inzicht in de lucht- of waterkwaliteit. Zo neem je meer gerichte maatregelen voor een impactvol beleid. Het kan ook helpen om burgers te informeren over de situatie in hun buurt. [Vraag een meetcampagne aan](#) bij de VMM. We informeren je graag over de mogelijkheden en de kostprijs.
- ✓ Breng met deze kennis de mogelijke **knelpunten** in kaart: bijvoorbeeld lokale broeikasgas- en luchtmissies of aandachtspunten in het rioleringsstelsel. Stippel gericht plannen of maatregelen uit.
- ✓ Vergelijk de huidige situatie met de **gewenste situatie** op basis van de [succesfactoren](#).

STAP 2: PLANNING

Veranker de visie in het beleid

Een leefbare gemeente is het resultaat van een dynamisch beleid. De grootste uitdagingen vragen een langetermijnvisie in een meerjarenbeleid. Vertaal daarom de inzichten uit stap 1 naar visies voor het lokale beleid. Die vormen de basis voor een concreet plan om de uitdagingen aan te gaan rond water, lucht en klimaatverandering in je gemeente. Betrek alle belangrijke partners bij het plan van aanpak. Veranker de plannen in de meerjarenbegroting. Zo zijn er voldoende middelen om de plannen uit te voeren.

*Kan je een knelpunt meteen aanpakken met een concrete actie?
Ga dan naar stap 3.*

Stel jezelf deze vragen:

- ☛ Hoe werken we naar zuivere en gezonde lucht in onze gemeente?
- ☛ Hoe verbeteren we de waterkwaliteit van onze waterlopen?
- ☛ Hoe maken we onze gemeente bestand tegen de gevolgen van klimaatverandering?

Checklist:

- ✓ Stel **concrete doelstellingen** op voor een betere luchtkwaliteit en draag bij aan de doelstellingen van het [Vlaams luchtbeleidsplan 2030](#). Baseer je hierbij op de resultaten van je analyse. Laat je inspireren door succesvolle voorbeelden van andere gemeenten op '[Samen voor Zuivere Lucht](#)'. Meer uitleg over lokale mobiliteitsmaatregelen lees je in het [rapport 'Standaardeffecten lokale mobiliteitsmaatregelen op luchtkwaliteit'](#). Deze doelstellingen giet je, samen met de concrete acties voor het plan uit stap 3, in een lokaal **luchtbeleidsplan** waarmee je rekening houdt in de meerjarenbegroting.
- ✓ Besef dat de **lokale mobiliteit** een grote impact kan hebben op de luchtkwaliteit. Bij de uitvoering van een lokaal mobiliteitsplan en in de ruimtelijke ordening kan het dus lonen om ook de impact op de luchtkwaliteit mee in beschouwing te nemen. Hou hierbij één van de principes van de 15-minutenstad in het achterhoofd: alle inwoners bereiken binnen een kwartier wandelend of fietsend de noodzakelijke voorzieningen en diensten. Een leidraad hierbij is de [brochure 'Gezonde leefomgevingen creëren: focus op luchtkwaliteit'](#).
- ✓ Ga samen met de (Vlaamse) partners aan de slag met de uitdagingen in de [stroomgebiedbeheerplannen](#). **Die plannen zijn de integrale plannen voor water**. Je kan dit doen door:
  - » Engageer je als lokaal bestuur voor een **gebiedsgerichte samenwerking** om de waterkwaliteit en waterbeschikbaarheid te verbeteren.
  - » Neem het voortouw bij de realisatie van **zoneringsplannen**. Zorg voor een duidelijke visie en degelijk financieringsplan om de gestelde **reductiedoelen of andere relevante doelstellingen, zoals de zwemwaterkwaliteit**, te halen. Implementeer de financiering van rioleringsaanpassingen en herinrichting van het openbaar domein in de meerjarenbegroting. Met een strategische inzet van de beschikbare middelen, inclusief het aanvragen van mogelijke subsidies, zorg je voor een gestructureerde aanpak.
  - » Maak een **erosiebestrijdingsplan** op. Vraag als dat kan een bijhorende **subsidie** aan.
- ✓ Weet je welke wijken en gebieden het meest kwetsbaar zijn voor de gevolgen van klimaatverandering, dan kan je concrete acties opnemen in een lokaal **klimaatadaptatieplan**. Gebruik de interactieve [klimaatadaptatietools](#) om acties te plannen voor uitvoering in de bestuursakkoorden. De visie, het plan van aanpak en de monitoring van de resultaten leg je vast in je lokaal actieplan voor het [Lokaal Energie- en Klimaatpact](#).
- ✓ Een integrale watervisie maakt het grondgebied beter bestand tegen de gevolgen van de klimaatverandering. Gebruik je **hemelwater- en droogteplan** om concrete maatregelen rond wateroverlast, waterschaarste en droogte op te nemen in het nieuwe bestuursakkoord.

STAP 3: BEPALING MAATREGELEN

Laat je inspireren voor de acties

Met de kennis en planning uit stap 1 en 2 gaan we van visie naar actie: wat zijn concrete, uitvoerbare acties op het terrein? Schenk aandacht aan remediërende, activerende en proactieve maatregelen.

Stel jezelf deze vragen:

- ☛ Welke concrete acties rond luchtkwaliteit kan ik als gemeentebestuur in de volgende legislatuur uitvoeren?
- ☛ Hoe kan ik actie ondernemen tegen wateroverlast?
- ☛ Wie kan me helpen of inspireren bij het uitwerken van projecten zodat we de uitdagingen ten gevolge van de klimaatverandering beter kunnen aanpakken?

Checklist thema luchtkwaliteit:

- ✓ Acties waarmee je de **impact van mobiliteit en ruimtelijke ordening** op lokale luchtkwaliteit kan beperken:
  - » Gebruik data: analyseer verkeersstellingen om te begrijpen waar de grootste problemen liggen.
  - » Je kan het mobiliteitsbeleid aanpassen door het aantal parkeerplaatsen in het centrum te beperken en randparkings in te richten.
  - » Een circulatieplan invoeren kan de verkeersdoorstroming verbeteren.
  - » Inrichting van verkeersluwe straten zoals school-of speelstraten.
  - » Voorzie parkeernormen in de bouwvoorschriften.
  - » De studie '[Standaardeffecten lokale mobiliteitsmaatregelen op luchtkwaliteit](#)' geeft je inzicht op de impact van lokale mobiliteitsmaatregelen op de luchtkwaliteit.
- ✓ **Uitstoot beperken** en streven naar **zero-emissie**:
  - » Overweeg emissievrije logistieke distributie in jouw gemeente.
  - » Je kan emissievrije werven creëren door voorwaarden op te nemen in het vergunningenbeleid. Neem bijvoorbeeld in voorschriften voor (bouw)werken voorwaarden op rond het gebruik van elektrische generatoren in plaats van dieselgeneratoren.
  - » Bij het toekennen van vergunningen voor bedrijven, kan je aandacht hebben voor de impact op de lokale luchtkwaliteit. Leg waar nodig stofbeperkende maatregelen op.
  - » Geef het goede voorbeeld door te investeren in een milieuvriendelijk wagenpark met zero-emissie voertuigen en meer publieke laadinfrastructuur. Met de [FleetTool](#) kan je de milieuvriendelijkheid van de gemeentelijke vloot opvolgen.
  - » Kies voor duurzame alternatieven voor groenonderhoud door dieselmotoren en tweetakttoestellen te vermijden.
- ✓ Doordacht omgaan met **verwarming en houtstook**:
  - » Wil je meer zicht krijgen op de houtstookproblematiek in jouw gemeente, dan kan je het aantal kachels in de gemeente in kaart brengen.
  - » Overweeg om een gemeentelijk reglement in te voeren rond houtstook. Je kan dat mee opnemen in de bouwvoorschriften. Geef gevolg aan hinderklachten. Meer informatie en tips vind je op '[Hout het gezond](#)'.
  - » Faciliteren van alternatieven voor burgers (zoals een warmtenet of subsidies voor warmtepompen) om hun huis te verwarmen. Je kan het goede voorbeeld geven door in te zetten op een bewuste gedragsverandering.
- ✓ **Inspiratie voor maatregelen in andere gemeenten vind je op** '[Samen voor Zuivere Lucht](#)'.

Checklist thema waterkwaliteit:

Mogelijke acties voor een efficiënt rioolbeheer:

- » Je kan je rioolbeheer zelf in handen nemen. Dan kan je nagaan welke projecten het hoogste rendement en de grootste impact op de waterkwaliteit hebben. Op basis hiervan kan je prioriteiten stellen voor de nog uit te voeren saneringsprojecten.
- » Focus op knelpunten: identificeer de zwakke schakels in je rioleringsstelsel en onderneem gerichte actie om deze aan te pakken.
- » Proactief beheer: implementeer een systematische aanpak voor het beheer van je gemeentelijk saneringsnetwerk.
- » Optimaliseer overstorten op je grondgebied. Bekijk hoe je ze kan verminderen of verbeteren door bijvoorbeeld afkoppelingsprojecten uit te voeren.
- » Als rioolbeheerder kan je inwoners ondersteunen met een aanbod van collectieve plaatsing en beheer van (prioritaire) Individuele Behandelingsinstallaties voor Afvalwater (IBA's) in je gemeente.
- » Denk na over de koppeling van klimaatadaptie met rioleringswerken: je kan ontharden, tuinstraten voorzien of een ondergronds bufferbekken aanleggen. Zo verbeter je de waterbergingscapaciteit.
- » Meewerken aan de verdere uitwerking van AWIS als hét platform voor gebiedsdekkende informatie over de saneringsinfrastructuur in Vlaanderen.
- » Stel duidelijke voorwaarden: zorg dat de vergunningverlening overeenstemt met de waterkwaliteitsdoelstellingen voor waterlopen.
- » Handhaving: heel wat woningen zijn nog niet aangesloten op de riolering terwijl deze wel aanwezig is in de straat. In dat geval telt de aansluitplicht. Dit staat los van een lozingsaanvraag of omgevingsvergunning.

Werken aan proper water:

- » Denk na over lokale projecten om de waterkwaliteit te verbeteren van de waterlopen in je gemeente. Daarna kan je werk maken van concrete projectvoorstellen. In de valleigebieden loont het om aandacht te hebben voor maatregelen die de biodiversiteit en het waterbergend vermogen bevorderen. Laat je inspireren door projecten van '[Levend Water](#)'.
- » Blijf geïnformeerd over (nieuwe) projectoproepen van de Vlaamse overheid en dien je projectvoorstel in. Misschien kan je zo (extra) financiële middelen krijgen om je project te realiseren.
- » Stem de vergunningverlening bijvoorbeeld af op de te halen doelen voor de waterlopen. Je kan regelmatig controleren of de gestelde normen worden nageleefd in de geldende omgevingsvergunningen.

Waterbeschikbaarheid bewaken en wateroverlast beperken:

- » Je kan de waterbeschikbaarheid in je gemeente verhogen door water beter vast te houden en te laten infiltreren. Dat kan door in te zetten op natte natuur en groenblauwe inrichting. Voer ook het gemeentelijk hemelwater- en droogteplan uit.
- » Bij het behandelen van aanvragen voor grondwaterwinning en bemaling kan je rekening houden met de [adviezen van de VMM](#) en de generieke principes in de stroomgebiedbeheerplannen. Je kan die ook gebruiken als basis om te handhaven.
- » Een doordacht vergunningenbeleid bij aanvragen van nieuwe bouwprojecten, houdt rekening met de [overstromingskaarten](#) en de adviezen van de [watertoets](#).
- » Je kan beheerswerken rond waterlopen uitvoeren die wateroverlast en droogte tegengaan. Laat je inspireren door projecten die gerealiseerd worden in het kader van de [Blue Deal](#).
- » Probeer spaarzaam om te gaan met water door efficiënt en circulair watergebruik in de stad of gemeente.

Checklist thema klimaatadaptatie:

Klimaatadaptieve acties op het terrein:

- » Overweeg om klimaatadaptieve maatregelen in te voeren. Je kan geplande investeringen en projecten herwerken om ze meer klimaatbestendig te maken. Gebruik hiervoor de [klimaatadaptatietools](#) of vraag advies aan de lokale klimaatadaptatieadviseurs van de VMM.
- » Goede praktijkvoorbeelden uit de [Green Deal Klimaatbestendige Omgeving](#) kunnen je inspireren bij het ontwerpen, bedenken en uitvoeren van klimaatadaptieve acties. Integreer hun succesverhalen en tools in jouw plannen.

STAP 4:

BETROKKENHEID

Creëer een draagvlak

Maak van je gemeente een voorbeeld voor andere. Om de voorgaande stappen te laten slagen, zet je best in op sensibilisering en participatie. Betrek burgers en bedrijven om samen een duurzame toekomst te realiseren voor de gemeente.

Via informatiecampagnes en co-creatie voer je samen de geplande acties uit. Met bewustzijn rond hun impact, creëer je niet alleen draagvlak, maar stimuleer je ook innovatieve oplossingen. Betrek hen daarom in een vroeg stadium bij de uitwerking van lokale acties en plannen. Zo krijg je meer begrip voor de te nemen maatregelen.

Stel jezelf deze vragen:

- ☛ Wat moeten burgers weten rond de nieuwe initiatieven?
- ☛ Hoe kunnen we inwoners en bedrijven actief betrekken?
- ☛ Welke bijdrage kunnen burgers leveren aan geslaagde acties?

Checklist:

- ✓ **Je kan luchtkwaliteitsmetingen laten uitvoeren door burgers en bedrijven. Zo krijg je waardevolle input over de knelpunten en betrek je hen in het hele proces.**
- ✓ **Sensibiliseren rond luchtverontreiniging:**
  - » Je kan burgers sensibiliseren over de impact van houtverbranding op de gezondheid en tips geven voor milieuvriendelijk gedrag. Gebruik hiervoor het campagnemateriaal over [‘Hout het gezond’](#) om draagvlak en begrip voor maatregelen te versterken.
  - » Stimuleren van burgers en bedrijven om zich te voet, met de fiets of het openbaar vervoer te verplaatsen. Geef hierbij uiteraard ook zelf steeds het goede voorbeeld.
- ✓ **Overweeg om deel te nemen aan waterkwaliteitscampagnes en waterbewustzijn te verhogen:**
  - » Je kan inwoners en bedrijven sensibiliseren over waterkwaliteit, waterschaarste en wateroverlast via gemeentelijke communicatiekanalen. Doe mee met gratis campagnes die de aandacht vestigen op het belang van een goede waterkwaliteit, het zorgzaam omgaan met afvalwater en een intense waterbeleving. Organiseer activiteiten tijdens [‘de Week van het Water’](#) (22 tot 30 maart 2025).
  - » Faciliteer wateruitwisselingsprojecten waarbij waterstromen worden uitgewisseld tussen bijvoorbeeld landbouw- en andere bedrijven. Inspiratie vind je bij [de voorbeeldprojecten uit de ‘Proeftuinen Droogte’](#).
- ✓ **Actief communiceren over de voortgang en impact van je lokale acties.**
- ✓ **Burgers kunnen meewerken om concrete maatregelen te bedenken en uit te werken.**

Mijn persoonlijke checklist
